

Микола М. Вегеш,
кандидат історичних наук,
викладач кафедри історії України

СОЛІДАРНІСТЬ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ З НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЮ БОРОТЬБОЮ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ (1938 - 1939)

В Східній Галичині з великим захопленням оприйняли звістку про те, що Закарпаття стало автономним (8 жовтня 1938 р.). Коли стало відомо, що між урядами Польщі і Угорщини ведуться переговори про створення спільного кордону (тобто приєднання Закарпаття до Угорщини), по Галичині прокотилася хвиля мітингів і демонстрацій. Ініціатором переважної їх більшості була Організація Українських Націоналістів. Особливо активно діяв Роман Шухевич, який в жовтні 1938 р. повернувся до Львова.¹ Він спричинився до того, що 11 жовтня після богослужіння в церкві Святого Юра у Львові "частина учасників оформувала похід, який пройшов вул. Міцкевича, Коспінська і Сикотинською до Марійської площі, де знаходиться малярський консулят. Поліція перервала похід у кількох місцях, а група демонстрантів, що дійшла під малярський консулят, поліція розігнала, арештувала кілька десят осіб. В поході взяло участь около 20 тис. людей. Похід з окликами "Хай живе Україна", "Геть з мадярами", - був, на пише польська преса, добре організований".²

Ця демонстрація, з одного боку, була овідченням солідарності галичан з національно-визвольною боротьбою українців Закарпаття, але, з другого боку, вона ускладнювала міжнародне становище Карпатської України. Польський уряд постійно ставив претензії чехословацькому урядові.

Ще напередодні цих подій, у вересні 1938 р., Центральний Комітет УНДО привітав український народ Закарпаття у боротьбі за автономні права, а на адресу газети "Нова свобода" прийшла привітальна телеграма від легальних партій Галичини. Своє привітання і вкращі побажання висловив також Галицький Митрополит і Архієпископ Львівський граф Андрей Шептицький.³

Уже в кінці 1938 р. почалися масові переходи польсько-чеського кордону. "З Галичини стихійно переходять молоді люди, переважно

облиноські хлопці", - написав у своєму щоденнику В.Гренджа-Донський.⁴ Прикордонна січова сторожа постійно повідомляла карпатський уряд: "Втікачі українські з Польщі затримані в Сабінові. Просять відпустити до Ужгороду".⁵ Цей процес посилювався після оголошення наказу про створення Карпатської Січі. Львівський часопис "На переломі" доводив, що в "самій Січі є багато українських емігрантів поза Карпатської України".⁶

Чехословацький уряд вороже ставився до таких нелегальних переходів кордону. Існують сотні свідчень очевидців, коли прикордонники заарештовували перебіжчиків і через деякий час, або відразу, попортали назад. Багатьох із них вдалося затримати польським прикордонникам і вони негайно опинилися перед судом.

25 квітня 1939 р. польський суд в Самборі засудив Іванну Грициляк, селянку з села Барича, Перемишлянського повіту на строк позбавлення волі до одного року. Польським властям було достатньо одного листа цієї дівчини, який вона написала своєму нареченому. "Я знаю, - писала Іванна Грициляк, - що думками ти линеш ген на Україну... Іване! Голубе мій! Піди там, де пішли твої приятелі. Ой! Якби я була мужчиною, ми пішли б обоє... Ти там потрібний, я не знаю. Воля, Івасю, ти знаєш і розумієш це слово. Тобі там близенько...".⁷

Часто галицька молодь переходила кордон групами і не завжди успішно. Протягом трьох тижнів в Бережанах проходив судовий процес над 28-ма українцями Бобреччини і Ходорівщини, 16 з яких було засуджено на строки від 8 до 2 років тюремного ув'язнення.⁸ Необхідно додати, що особливо небезпечно було переходити кордон членам ОУН. У даному випадку строк значно збільшувався.

У Галичині створювалися цілі групи як правило членів ОУН, перед якими ставилося завдання вербувати добровольців і допомогти їм у переході кордону через Карпати. Саме з цього приводу Станіславський суд засудив В.Мельничука і П.Ксендзьука.⁹ В такому ж злочині були звинувачені Ю.Соловчук, Ю.Одоній, Д.Микетчук, С. і П.Беззавки.¹⁰ Польський "окружний суд в Стрию розглядав справу Маркіяна Кравчука, Льва Сорочана, Петра Глушка, Володимира Патрія, Івана Дізенка, Якова Максимця, всіх з Перегінська, окр. Долина, та Василя Славинського з Підністрия".¹¹ Вони були засуджені на один рік тюремного ув'язнення.¹² Такі факти наводить і газета "Діло".¹³

"Нова свобода" повідомляла: "... в Самборі судять три дівчини: Марію Менцинську, Марію Нижник і Теофілю Яворську. Їм закидають приналежність до ОУН".¹⁴ "Суд в Станіславові, - говорилося в

іншому повідомленні, - засудив за нелегальний перехід кордону 14-літнього гімназійного учня П.Совія, 18-літнього... Д.Демчишина на 6 місяців в'язниці, студента Володимира Кордубу і Петра Кулика на 10 місяців в'язниці та М.Калитяка з Коломиї на 6 місяців в'язниці!"¹⁵ Зустрічаємо повідомлення про вирок для членів ОУН Володимира Біланюка, Михайла Клебуса, Юрка Венгера, Степана Зельського.¹⁶ Писала "Нова свобода" про судовий процес над 35 членами ОУН.¹⁷

Існували численні випадки, коли, крім одержаних "своїх" років чи місяців позбавлення волі, перебіжчики кордону позбавлялися ще і громадянських прав. Так, зокрема, стрийський суд розглянув справу Р.Кондрата, С.Завадки, В.Порика, Д.Головчана, Ф.Кіпаша, М.Спащина, Ю.Меленя, Д.Ковалева і І.Кіщука. Всі вони одержали від пів до двох років ув'язнення і позбавлялися громадянських прав від 3 до 5 років.¹⁸

Для того, щоб уникнути нових судових процесів, уряд А.Волошина ще в листопаді 1938 р. видав відозву "Проти нерозважної еміграції", яку опублікували чи не всі українські газети. Однак нелегальні переходи кордону не припинялися. Польські власті неодноразово зверталися до чехословацького уряду з нотами протесту, в яких вимагали вплинути на уряд Карпатської України, який, на їх думку, сприяв поширенню антипольської пропаганди. Хустська влада, як правило, це заперечувала. Однак, такі факти мали місце і вони ускладнювали і без того нелегке становище молодій автономній країні.

У нотах протесту польського посла перебіжчики польсько-чеського кордону фігурували як "українські терористи". 29 листопада 1938 р. до Праги надійшла нота протесту польського уряду, в якій вимагалася негайно повернути назад Костянтина Мельника, полковника Андрія Мельника, Михайла Бажазаславського, Євгена Кульчицького, Володимира Забавського і Степана Росоху. Названі особи, більшість з яких знайшла притулок у Карпатській Україні, розшукувалися польським судом за участь у терористичному акті проти польського міністра внутрішніх справ Б.Перацького.¹⁹ Польський посол скаржився, що "між Польщею і ЧСР не можуть бути добрі взаємовідносини, коли Підкарпатська влада дає дозвіл побуту" названим особам.²⁰ 24 листопада 1938 р. міністр внутрішніх справ Карпатської України Ю.Ревай і директор поліції Ю.Білей вимагали від окружних урядів, "що кожний з наведених має бути забезпечений поліційним доглядом...", і що "згаданих треба уважати інтернованими".²¹

14 грудня 1938 р. А.Волошин у телефонограмі до Президії ради міністрів у Празі повідомляв, що "протест польського посла осно-

нується на неправильних інформаціях. В Королеві над Тисою живе від довгих років Др.Гриць Мельник, учитель горожанської школи, чехословацький державний горожанин, який як було провірено ніякою протипольською пропагандою не займається".²² Волошин переконував Прагу, що "ніяка протипольська пропаганда на території Підкарпатської Русі не ведеться, а протипольські настрої є викликувані виключно тим, що з Польщі переходять терористи, заосмотрені польською військовою зброєю та припасами. Само собою, що годі очікувати від населення, щоби за нищення свого маєтку та життя відчувало вдячність та приязнь до сусідньої Польщі".²³ Така відповідь А.Волошина не задовільнила польського посла, який 28 грудня 1938 р. направив другу ноту протесту.²⁴

В черговій ноті протесту польський уряд вимагав видати назад С.Юськіва, Т.Капустянського, А.Мельника, Г.Стефаніва. 28 грудня 1938 р. А.Волошин відповідав: "Д-ра. Семена Юськіва в нас зовсім нема, а є то адвокат в Рахові і належить до тамошнього коша, як якийсь рядовик. Жадну функцію не виконує. Теофіла Капустянського і Авдрія Мельника в нас нема і зовсім таких не знаємо. Гната Стефанова в нас нема. В Рахові просив о прийнятті до Січі, однак не був прийнятий, тому що не є нашим горожанином".²⁵ В дійсності Семен Юськів насправді знаходився на території Закарпаття. Адвокат за фахом, він був одним із ініціаторів просвітнянського руху в Рахові. Відзначався своїми радикальними поглядами. Вважав себе послідовним націоналістом.

31 грудня 1938 р. А.Волошин наказав директору поліції Ю.Білею подати "до 24 годин писемний звіт, чи перебувають особи: Базанський Михайло, Хмельовський Александр, Демчук Дмитро, Фодчук Богдан, Равіч Дмитро, Вреціона Євген в Хусті зглядно на Підкарпатській Русі. Коли б перебували, відставте їх за границю, а о тим волосіть президію правительства".²⁶ Директор поліції Карпатської України не міг не знати, що Є.Вреціона, більш відомий у Закарпатті, як інженер Волянський, входив до складу Головного штабу Карпатської Січі. Його підпис знаходився на більшості свідощів, які видавалися січовикам, що пройшли відповідні курси військового навчання. Це стосується також М.Базанського і О.Хмельовського.

Незважаючи на неприхильне ставлення чехів до нелегальних переходів кордону з Галичини в Карпатську Україну, навіть серед них знаходилися люди, які скрізь пальці дивилися на це масове явище. До них слід віднести Й.Рушака, який тепер проживає в Карпатих Варах. Безумовно, що доля багатьох галичан в певній мірі

залежала і від нього. "Я того часу, до окупації Карпатської України, - пригадував Й.Рушак, - був у Сваляві карним референтом на окружному уряді. Мені підлягали жандарми, які щодня приводили хлопців з Галичини, що хотіли вступити до Січі. Я їх посилав до Хуста. Мені приводили і малярських терористів та інших, що нелегально перейшли границю і посилали вісті мадярам. Я їх арештував".²⁷ З цих слів зрозуміло, яку позицію займав Й.Рушак, Перебіжчиків-галичан він відпускав без охорони до Хуста, а ті йшли до місцезнаходження Головної Команди Карпатської Січі, де поповнювали збройні сили молодій державі.

Яку роль відіграла ОУН в розвитку політичних подій в Карпатській Україні? З 28 січня по 3 лютого 1929 р. у Відні проходив Перший Конгрес Українських Націоналістів. На ньому була створена організація, яка за словами її засновника Євгена Коновальця, мала "суттєво вплинути на політичний вигляд всієї решти світу".²⁸ Організаційно ОУН поділялася в Західній Україні на 10 округ. Усі вони підлягали Крайовій Екзекутиві ОУН. Закарпатської округи на перших порах не існувало.

Спроба створити ОУН на Закарпатті відбулася в кінці 1929 р., коли С.Новаківська з учнів Ужгородської вчительської семінарії сформувала організацію, чимось подібною до галицького УВО. Однак на той час ще не були створені відповідні умови, і організація проіснувала недовго. Після невдалого замаху на одного з головних русифікаторів краю Є.Сабова С.Новаківська та інші члени організації були заарештовані й засуджені чехословацьким судом.²⁹

У першій половині 30-х років ініціативу проявив Ю.Химинець - представник молодій генерації в краї. Починаючи з осені 1934 р. на його квартирі в Мукачеві постійно відбувалися зустрічі членів закордонного Проводу ОУН. До Мукачева приїжджали Ярослав Барановський, Ганна Чемеринська-Барановська, Олег Кандиба, Лев Ребет, Ярослав Стецько, Іван Борковський, Олекса Гасин, Зенон Коссак та інші.³⁰ В 1936 р. виник навіть жіночий відділ внацтва ОУН, який очолила Марія Химинець. Проте націоналістичний рух не набув у цей час масового характеру.

З другої половини 30-х рр. Закарпаття стало в центрі уваги Проводу ОУН. У 1937 р. Є.Коновалець запропонував створити його окремий штаб, а О.Чемеринський видав книгу "Платформа Закарпаття", яку слід вважати своєрідною програмою ОУН по відношенню до краю, автор був переконаний, що визволення Закарпаття можливе тільки при умові незалежності всієї України. В чому полягала головна при-

чена такої особливої уваги ОУН до Закарпаття?

Генерал М.Капустяньський писав, що "ця держава (Чехословаччина - М.В.) разом з Карпатською Україною посідала ключеві позиції на Сході Європи і творила своїм геополітичним положенням та великим стратегічно-економічним потенціалом безпосередню загрозу Німеччині та перепону для її походу на Схід. Також вона була зручним плацдармом для советських і антантовських летунських армій".³¹ На це звернув увагу і відомий військовий теоретик М.Колодзінський. У своїй праці "Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття" він доводив, що "почерез Закарпаття ми стали б твердою ногою в середині Європи й мали б відповідний вплив на її політику. Під оглядом стратегічним Закарпаття було б неocenним для оборонної системи української держави... Сильно уфортифіковані Карпати змоуть здержати ворожий наступ зарівно з полудня, як із заходу".³² Мова йде про майбутню Українську незалежну державу.

1938-1939 рр. - період найтісніших взаємовідносин між Проводом ОУН і закарпатськими націоналістами. Тодішній голова ОУН полковник А.Мельник пригадував: "Перші дні перебрання мною агенд зповнені були гарячковими заходами допомоги Карпатській Україні, куди спрямовані були всі наші сили й засоби, якими розпоряджалися ми".³³ 20 грудня 1938 р. воєводський уряд в Тернополі повідомляв Варшаву, що ОУН планує роздобування зброї і заселення людей на Закарпаття".³⁴ Члени львівської Політичної Колегії, що зібралися в Данцігу, 19 листопада 1938 р. теж обговорювали питання допомоги закарпатському уряду. Вони прийшли до висновку, що "Галичина могла б являти орокових кооператорів, учителів, інженерів і шоферів".³⁵ Олександр Думін писав у листі до А.Волошина: "1) яких фахівців було би потрібно Карпатській Україні? 2) в якій кількості з повищеподаних фахівців? 3) якими дорогами вони мали б пробиратись на Карпатську Україну. Прямо через гори, чи через Німеччину, Словаччину, Чехію?".³⁶ Чи відповів А.Волошин на лист О.Думіна - невідомо. Що стосується О.Думіна, то він "був у тісних зв'язках з німецькою службою розвідки. Крім того, він був членом Німецького інституту дослідів Сходу в Кенігсберзі, за що був у 1925 р. виключений із уст".³⁷ У 1938 р. він не був членом ОУН, про що писав у листі до А.Волошина.

У 1938 р. Карпатську Україну відвідав представник уряду УНР в еміграції М.Дівицький, який повідомив А.Волошина "про готовність дойти в розпорядження цього уряду близько 4000 кол. старшин і воєнів Армії УНР для зміцнення оборони цього краю".³⁸ Як зреагував

прем'єр-міністр - невідомо.

Для того, щоб краще розібратись в обстановці, до Праги здійснив поїздки А.Мельник. Львівський часопис "Діло" повідомляв, що він "мав очолити збройні сили Карпатської України".³⁹ Які питання обговорював А.Мельник з представниками чехословацького уряду - невідомо. За словами генерала М.Капустянського, мова йшла про забезпечення Карпатської Січі зброєю.⁴⁰ Після відвідин Праги, А.Мельник побував на Закарпатті. В листопаді 1938 р. він, німецький консул Г.Гофман, С.Росоха та І.Роман приїхали до Перечина, де відбулася гасина нарада. Їх приїзд був зафіксований чехословацькою службою безпеки, однак про що йшла мова у приміщенні перецької школи - невідомо. Через деякий час у Хусті відбулися установчі збори Карпатської Січі.⁴¹

Карпатська Січ потребувала зброю. Це відповідальне завдання було покладено на сотника Ріхарда Ярого, який його не виконав. З.Книш, що виконував обов'язки політичного референта ОУН, писав: "Сьогодні справа ясна. Ріхард Ярий виконував німецькі доручення. Німеччина була заінтересована в мирній ліквідації Карпатської України... при допомозі Ярого саботувала транспорти зброї".⁴² Р.Ярий мав псевдо "Консул-2".⁴³

20 жовтня 1938 р. женецька українська пресова служба передала заклик голови Проводу ОУН А.Мельника до українського народу, в якому, зокрема, говорилося про необхідність усім стати "суцільною лавою на службу Нації й зокрема бути готовими під сучасну пору кинути максимум національної енергії для скріплення сил у боротьбі за Українську Карпатську Державу".⁴⁴ На заклик відгукнулося тисячі українців, перш за все галичани. Вони хотіли допомогти молодій автономній країні на її території.

Яку позицію зайняв Провід ОУН по відношенню до масових нелегальних переходів кордону? Якщо спочатку Провід ОУН закликав до них, то через деякий час, а особливо після опублікування перестороги в українських газетах, він змінив свою позицію. З.Книш зауважував: "Людей до праці в Карпатській Україні було потрібно, але на те вистачали провідні і здібні одиниці, що їх доставила ОУН із своїх місцевих та еміграційних кадрів, а часто теж з ЗВЗ (західноукраїнських земель). Масовий перехід рядового членства створював тільки клопіткову ситуацію урядові Карпатської України у внутрішньополітичних відносинах і грозив дипломатичними конфліктами назовні. Стало явним і безсумнівним вже після упадку Карпатської України, що ці дві чи три сотні галицьких бойовиків більшість чи менше тут нічого не рішали".⁴⁵ Окремими членами ОУН, їх ради-

важним настроєм не задоволений був уряд Карпатської України. А.Волошин "просив не утруджувати йому і так важкого положення у відношенні до Праги, надсилати культурних діячів і всяких фахівців, а не крикунів-революціонерів, що вже почали діяти на нерви місцеvim українським провідникам".⁴⁶ А.Волошину був також відомий і той факт, що частина членів ОУН (Ю.Лопатинський, Є.Врецьона, д-р. Галаган та ін.) брали активну участь у підготовці державного перевороту, в результаті якого мало відбутися учунення членів Карпатського уряду від влади.

У цій ситуації Провід ОУН прийняв єдино правильне рішення: обмежитися засиленням на територію Карпатської України військових фахівців, що мали великий бойовий досвід, а також керівних провідників ОУН. Однак нелегальні переходи польсько-чеського кордону фактично вийшли з-під контролю Проводу ОУН.

У 1938 р. в Берліні відбулася зустріч представників Проводу ОУН з керівництвом Карпатської Січі. Закарпатський осередок ОУН представляв Ю.Химинець. Мова йшла про створення військового штабу Карпатської Січі. Саме на цій зустрічі й були розподілені обов'язки між членами Проводу ОУН. Військовий штаб спочатку очолював полковник Аркас, потім полковник Гнат Стефанів. Микола Чирський керував "Детючою Естрадою", Михайло Михалевич і Валентин Олександрів відповідали за виготовлення плакатів, транспортів тощо. Поет Олег Кандиба (псевдо Ольжич), який в ОУН займав посаду культурного референта, організував товариство письменників і мистецтвознавців "Тонерля", він же став координатором ідеологічної і політичної роботи в Карпатській Україні. З ініціативи О.Кандиби 10 грудня 1938 р. в Хусті було створено "Українське Еміграційне Бюро на Карпатській Україні". "Завданням названого Бюро, - говорилося у зверненні його засновників до Президії влади Карпатської України, - є сприяти плановому й доцільному виужиткованню сил, знань й фінансових спроможностей української еміграції для розбудови державного, господарничого й культурного життя Карпатської України".⁴⁷

Ярослав Барановський (Борис, Дімицький) відповідав за матеріальну допомогу населенню й уряду А.Волошина: саме через нього відбувалися контакти Закарпаття із світовими українськими організаціями. Омелян Сенік (Канцлер, Грибівський) не вірив у те, що Карпатська Україна вистойть, але "проявив всі свої зусилля, щоб допоміж... була достатньою і своєчасною".⁴⁸ Генерал М.Капустянський "був покликаний Проводом Українських Націоналістів для окремого завдання".⁴⁹ Місцем його осідку була "амбасада" - приміщення, за-

куплене для справ ОУН представниками американської Організації Демократичного Відродження України (ОДВУ). Згідно з розробленим планом М.Капустянський (Степовик, генерал, Низола) "мав ждати своєї черги, як надходять події розвинуться ширше".⁵⁰ Залучалися до військових справ генерали Української Галицької Армії Віктор Курманович і Воеволод Петрів. До штабу Карпатської Січі також звійшли Роман Шухевич (Шука), Зенон Косоак (Тарнавський), Осип Карачевський (Свобода), Гриць Барабаш (Чорний), Євген Врецьона (Волянський).

Особливої уваги заслуговує Михайло Колодзінський (полковник Гузар) – найбільш легендарна постать на цьому відрізку історії Закарпаття.⁵¹ Його праця "Українська воєнна доктрина" (частини I–3) була високо оцінена у військових колах Європи, а її автор став у ряд з відомими теоретиками військового мистецтва. Полковник М.Колодзінський як і деякі його товариші, теж не вірив у те, що Карпатська Україна вистоїть, але притримувався думки, що "коли нема розумного виходу з тяжкого положення, то треба вміти умерти по-геройськи, щоб така смерть була джерелом сили для молодих поколінь".⁵² Наступні події довели, що це були не пусті слова, а глибоке переконання автора "Української воєнної доктрини": він залишав поле бою останнім. Будучи важко пораненим, разом із своїм товаришем З.Косоаком, потрапив у руки угорських терористів. Поблизу Солотвина їх розстріляли.

Необхідно відзначити, що штаб Карпатської Січі так і не зміг створити боездатні збройні сили. Один із сучасних дослідників історії українського націоналізму Ю.Пундик змушений був визнати, що Карпатська Січ організовувалася "на швидку руку", а її вояки не мали "відповідного військового вишколу".⁵³ Серед членів штабу дійовим до останньої хвилини залишався тільки М.Колодзінський. Прихильники гетьмана П.Скоропадського "вбачали одне з головних джерел падіння Карпатської України в нерозсудливій політиці лідерів ОУН і докоряли німецьким урядовим інституціям за прихильність до націоналістів".⁵⁴ З таким однозначним висновком важко погодитися, якщо врахувати ще й той факт, що між гетьманцями і ОУН в 30-х рр. майже не припинялася боротьба. На нашу думку більш близькі до істини сучасні дослідники В.Галас і І.Поп, які вбачають в падінні Карпатської України трагедію. "Трагедія – для десятків молодих людей, – пишуть названі автори, – здебільшого емігрантів із Галичини і співчуваючим їм закарпатцям, які заплатили своїм життям за ідею створення "українського П'ємонту" у Центрально-Східній Європі".

"ІА Європі".⁵⁵

Не прилягалися зв'язки Проводу ОУН з урядом Карпатської України в еміграції. 21 липня 1939 р. між ними була укладена угода про дальшу співпрацю. В ній, зокрема, говорилося, що "обидві сторони твердо обстоюють становище невідривності Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборності українських земель не може бути нарушений".⁵⁶ Деякі дослідники, зокрема зарубіжні, вважають, що це є доказом того, що А.Волошин ні в чому не звинувачував провідників ОУН. Протилежної точки зору притримується вітчизняний вчений М.Болдизар. Він вважає, що ще до підписання договору Волошин покинув Венецію, а документ міг підписати В.Комаринський.⁵⁷

Галичани взяли посильну участь в обороні Карпатської України. Їм боях загинули, або були закатовані Василь Бойчук, Тимко Проць, Миколай Саблюк, Зенон Косак, Степан Фігура, Іван Михайлюк, Монюк, Дулка, Кушнір, Мелешко, Орлович та багато інших. Не легкою була доля і тих, хто опинився в концтаборі. Жахливі знущання, часті побої, придирки жандармів за будь-яку провину. Нелюдське ставлення доповнювалося ще одною бідою - голодом, який панував серед галичан.⁵⁸ Вони знаходилися в угорському таборі до 7 червня 1939 р. Напередодні з'явилися представники Німеччини і Польщі. Ув'язненням було запропоновано зробити вибір - піти до Німеччини, або повернутися на батьківщину. Галичани від останньої пропозиції категорично відмовилися. Документи, які зберігаються в архівах Праги, дають можливість встановити кількість галицьких січовиків, які вирішили їхати до Німеччини. Словацький підполковник Дов називав 300 січовиків.⁵⁹ В ряді документів йдеться про переїзд січовиків до Німеччини, на Жіліну.⁶⁰ Однак, серед емігрантів зустрічаються також закарпатці та поляки.⁶¹

Чому сама до Німеччини попрямували сотні січовиків після звільнення з угорських таборів? Відповісти на це питання допомагає доповідна записка офіцера чехословацької розвідки Шромака. Ці автор доводить, що вже в жовтні 1938 р. встановились тісні стосунки між німецькими службами безпеки і українськими націоналістами. Шромак писав, що 28 жовтня 1938 р. "до Ужгороду прийшов німецький редактор Е.Меркен ("Фельнішор Беобахтер"), котрий живе в Берліні. Кожний день проводить зустрічі з діячами українського напрямку, шукає здібних українських агітаторів, яких посилає до Праги в німецьке посольство, де вони одержують німецький паспорт і підуть до Німеччини. Там одержують вишкіл. Вони, згідно з пла-

нами Гітлера, мають розбити Польщу".⁶²

Чимало галичан були розстріляні поляками після поразки Карпатської України. Очевидець розповідає: "Десять у березні тридцять дев'ятого року коло теперішнього готелю "Верховина" (с.м.т. Славське) вони застрілили якогось чоловіка. Затягнули туди, де тепер конишня сільради (запис зроблено в лютому 1974 р.), а вже потім відти люди його поховали в окопі коло цвинтаря на Голиці. То була якась інтелігентна людина, але не з наших сіл. У нас його ніхто не знав".⁶³

Сучасний український дослідник Г.Дем'ян писав, що "чотирьох хлопців, що поверталися із Закарпаття десять наприкінці березня того ж 1939 р., поляки убили в Лужку, де в річку Опір впадає Боклагівський потік. Четвертого з них привели останнім і заставляли впізнавати перших трьох. Він лише нахилився над ними, а поляки в той час застрілили його".⁶⁴ Вчений вважає, що "таке діялося майже вздовж усього польського кордону в Українських Карпатах".⁶⁵ Очевидець і активний учасник оборони Карпатської України Микола Чирський розповідав про розстріл 44 галичан. Їх "викликали на двір, - писав М.Чирський, - наказали забрати речі, та вивезли їх до Польщі. Шкода було тих хлопців, ждала їх страшна доля".⁶⁶

Даючи оцінку Карпатській Україні відомий канадський історик, уродженець Закарпаття, Петро Стерчо справедливо підсумував: "... в розбудові Карпатської Січі наші брати з Галичини, Буковини, Волині, Холмщини й Лемківщини, зокрема члени ОУН, були важливим фактором".⁶⁷

Примітки:

1. Вегеш М., Задорожний В. Велич і трагедія Карпатської України. Ужгород, 1993. - С.66-67.
2. Нова свобода. - 1938. - 18 жовтня.
3. Вегеш М., Задорожний В. Названа праця. - С.67.
4. Гренджа-Донський Василь. Щоденник//Твори Василя Гренджі-Донського. - Т.УІІ. - Вашингтон, 1987. - С.112.
5. Закарпатський Обласний Державний Архів (далі - ЗОДА), ф.3, оп.2, спр.5, арк.2.
6. На переломі. - 1939. - Ч.6.
7. Діло. - 1939. - 9 травня.

0. Нова зоря. - 1939. - 4 травня.
9. Там само. - 11 червня.
10. Там само. - 27 червня.
11. Там само. - 15 лютого.
12. Там само.
13. Діло. - 1938. - 16 грудня.
14. Нова свобода. - 1939. - 7 березня.
15. Там само. - 25 лютого.
16. Там само. - 1938. - 14 вересня.
17. Там само. - 11 жовтня.
18. Українське юнацтво. - 1939. - Ч.2.
19. ЗОДА, ф.4с/18, оп.1, спр. 51, арк. 1.
20. Там само, ф.3, оп.3, спр. 166, арк. 2.
21. Там само.
22. Там само, оп.1, спр.9, арк.2.
23. Там само.
24. Там само, оп.3, спр. 12, арк. 11.
25. Там само, спр.66, арк. 1.
26. Там само, ф.3, оп.3, спр.66, арк. 3.
27. Вегеш М., Задорожний В. Названа праця. - С.68.
28. Чайківський В. ОУН-УПА на чолі визвольної боротьби (20-50-ті роки). - Тернопіль, 1992. - С.8.
29. Дет. див.: Вегеш М., Задорожний В. Названа праця. - С.58.
30. Химинець Ю. Закарпаття - земля української держави. - Ужгород, 1992. - С.74.
31. Капустянський М. Військова підготовка ОУН//Організація Українських Націоналістів. 1929-1954. - Париж, 1956. - С.131.
32. Андрієвський Д. Міжнародна акція ОУН//Там само. - С.152.
33. Мельник А. Др. Олег Кандиба//Там само. - С.33.
34. Книш З. Розбрат: Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках. - Торонто, 1960. - С.88-89.

35. ЗОДА, ф.3, оп.3, спр. 173, арк. 15,16.
36. Там само.
37. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993. - С.46.
38. Самійленко І. Перший етап державного центру УНР в екзилі (1920-1948)//Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали. - Філадельфія-Київ-Вашінгтон, 1993. - С.72.
39. Діло. - 1938. - 19 листопада.
40. Капустянський М. Названа праця. - С.133.
41. Кокоска J. Armataiul saarais. - Editura militara, 1970. - S.16.
42. Книш З. Названа праця. - С.431.
43. Канюка М., Вежнин В. Был ли Степан Бандера агентом абвера?//Київские новости. - 1993. - 25 июня.
44. Стерчо П. Національне відродження Карпатської України//Організація Українських Націоналістів. 1929-1954. - С.204.
45. Книш З. Названа праця. - С.298.
46. Книш З. Ярослав Барановський. - Париж, 1990. - С.49.
47. ЗОДА, ф.40/18, оп.1, спр. 61, арк. 1.
48. Мельник А. Названа праця. - С.33.
49. Бажанський М. Сюжетні картини з-під Срібної Тися//Календар-альманах "Нового шляху". - Торонто, 1992. - С.92.
50. Там само. - С.91.
51. Дет. див.: Вегеш М. Полковник Михайло Колодзінський-Гузар у Карпатській Україні//Визвольний шлях. - 1993. - Кн.8. - С.956-977
52. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. - Париж, 1966. - С.10.
53. Пундик Ю. Український націоналізм. - Париж, 1966. - С.82-83.
54. Швагуляк М. Українська політична еміграція (Історія і сучасність) Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. - Львів, 1992. - С.177-180
55. Галас В., Поп І. Чи стануть закарпатці повноправним народом?//Новини Закарпаття. - 1993. - 27 листопада.

56. Химинець Ю. Названа праця. - С.85.
57. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. - Ужгород, 1993. - С.113.
58. Вегеш М. Галичани на Закарпатті...//Визвольний шлях. - 1993. - Кн.8. - С.1016-1020.
59. vojensky historicky archiv (далі - VHA), і.с.17/4/13.
60. VHA, і.с. 17/5/13, і.с.17/10/13.
61. VHA, і.с. 19/1/15.
62. VHA, і.с. 79/13/3/8.
63. Літопис нескореної України. - Львів, 1993. - Т.І. - С.348.
64. Там само.
65. Там само.
66. Чирський М. Тюрми й табори//Карпатська Україна в боротьбі. - Відень, 1939. - С.200.
67. Стерчо П. Карпато-українська держава. - Торонто, 1965. - С.98.